

Suzanna Jansen

Het pauperparadijs

Een familiegeschiedenis

GEACTUALISEERDE EN
UITGEBREIDE EDITIE

UITGEVERIJ
XL
DEVENTER

STAMBOOM

Tobias Braxhoofden + Christina Maria Koenen
(1785-1844) (1789-1874)|

Cato Braxhoofden + Teunis Gijben
(1814-1880) (1812-1856)

Helena Gijben + Harmen Keijzer
(1856-1934) (1852-1911)

Roza Keijzer + Wouter Dingemans
(1891-1967) (1893-1976)

Elisabeth Dingemans + Chris Jansen
(1922) (1921)

Suzanna Jansen
(1964)

NORG (BIJ ASSEN)

1 Het bidprentje

Het was op een zondag na de kerk dat ze onverwacht vader zagen lopen. Met onzekere tred kwam hij op het huis af, alsof hij bij elke stap aarzelde. Wie hem het eerste had gezien, viel zeventig jaar later niet meer te achterhalen, maar de schrik had zich in ieders geheugen vastgezet. Moeder was net op tijd bij de voordeur om het slot erop te doen. Met een paniekerige stem sommeerde ze de kinderen zich te verstoppen. De groten kropen onder de tafel en trokken de kleintjes mee, de jongens doken samen achter de leunstoel.

Het was windstil, de halmen op de dijk bewogen niet. Bij de ingang van de kerk stond de pastoor nog na te praten met een parochiaan. Ergens achter het huis, door de schuttingen en schuurtjes van de binnentuin heen, klonk het gehuil van een baby. Elisabeth hield vanachter de vingerplant de situatie in de gaten.

‘Hallo allemaal,’ riep vader van buiten. Hij probeerde een opgewekte toon, maar zelfs vanuit hun verschansing konden de kinderen horen hoe zijn stem trilde. Met een hand boven de ogen tuurde hij door het raam naar binnen. Moeder prevelde een schiet-

gebedje, haar blik strak gericht op de afbeelding van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand, die boven de schoorsteenmantel hing. De Maagd met het kindje Jezus dat bijna zijn schoentje verloor, bood haar houvast. De kinderen waren muisstil. Natuurlijk had vader ze gezien, het huis was niet zo groot dat je er zeven broertjes en zusjes en een moeder in kon laten verdwijnen.

De splinternieuwe modelwijk waarin ze woonden, was net een dorp, al heette het Amsterdam. Elk gezin had een eigen rijtjeshuis in plaats van zo'n vochtige eenkamerwoning als in de binnenstad. Maar de crisis van de jaren dertig had veel vaders werkloos gemaakt, wat spanning bracht in bijna ieder gezin. Het was onmogelijk hier een ruzie te verbergen. Daarom keek Elisabeth of de burens niet ergens de vitrages opzij schoven.

Vader zwaaide met een pakje voor het raam. 'Ik heb iets meegenomen,' riep hij.

De kinderen verroerden zich nog altijd niet. Ze zagen hoe hij van die gekke bekken trok waar ze vroeger altijd om moesten lachen, maar nu lachte er niemand. Toen vader begreep dat er geen reactie zou komen, liep hij naar de voordeur en schoof het cadeautje door de brievenbus naar binnen. Met een sprong schoot Lenie, de oudste, onder de tafel vandaan. Eerst probeerde ze het pakje terug te duwen,

toen dat niet lukte, griste ze het uit de bus en smeed het met een verbeterd gezicht op de grond. De jongste, een kleuter nog, begon zacht te snikken.

Het was niet voor niets dat de pastoor moeder had aangemoedigd om vader uit huis te doen. Hoe goedhartig hij ook was, en hoe gezellig het kon zijn als hij op bijzondere dagen met veel theater sinaasappels ging ‘toveren’, vader viel thuis niet te handhaven. Te vaak had moeder hem gesmeekt uit het café weg te blijven, maar hij hield niet op het huishoudgeld te verdrinken.

Ineens werd er gerammeld aan de achterdeur. Vader was omgelopen om te zien of hij via de keuken het huis in kon.

‘Naar boven,’ gebod moeder. Er klonk een zachte tik. Bonkend stormden de kinderen de trap op. Toos scheerde langs de staande lamp, hun mooiste, die goddank net niet omviel. Moeder keek achterom de kamer in, alsof ze de hele toestand in één blik probeerde te overzien. Ze was er altijd op gespist dat het huis aan kant was. Wat er ook gebeurde: niemand mocht iets op hen aan te merken hebben. Overdag poetste ze de kantoren van de notabelen, ’s avonds deed ze haar eigen huishouden. De kleren van de kinderen moesten regelmatig uitgelegd of versteld, vooral de jurken en broeken die ze van de parochie kreeg; met wat moeite viel best te verhullen dat het

om afdragertjes ging. Al waren ze in de straat niet de enigen die gebrek leden, toch wilde moeder per se niet dat de buren van hun misère wisten. Ze wilde niet worden aangezien voor iemand uit de onderklasse. Het was onduidelijk waarom, maar moeder vond dat haar gezin beter verdiende, of liever: beter wás dan de arbeidersgezinnen om hen heen.

Dat ze ‘juffrouw’ werd genoemd, zoals alle vrouwen van de mindere stand, dat trof haar als een pijnlijk onrecht. Soms zei ze tegen de kinderen dat die een andere straat moesten noemen als hun werd gevraagd waar ze woonden. Zonder het uit te spreken, gaf ze hun het gevoel dat ze alleen door toeval zo krap zaten, dat het eigenlijk niet klopte, en daar hielden ze zich allemaal aan vast.

Vader had een ruitje uit de achterdeur getild, voorzichtig, om het niet te breken, en nu liep hij de trap op naar zolder. De kinderen schoven naar de verste hoek van de bedden. In gelukkiger tijden was hij hier achter hen aangekropen alsof hij een spin was, en dan zei moeder lachend dat ze de dekens straks wel weer recht moesten trekken.

‘Wie komt me een zoen geven?’ Vader stak zijn hoofd door het trapgat en deed zijn best jolig te klinken. Elisabeth, Toos en Lenie, de drie groten, hielden elkaar vast, of misschien hielden ze elkaar wel tegen, uit vrees dat één van hen voor zijn smeekbede zou

bezwijken. Ze moesten loyaal blijven aan moeder, dat kon nu eenmaal niet anders. Met zijn afhangelde schouders en zijn treurige ogen leek vader op een schooljongen die door de rest van de klas wordt gemeded.

‘Je moet ons met rust laten,’ riep moeder wanhopig. Hulpeloos keek vader haar aan. Een paar tellen, het leek wel een minuut, gebeurde er niets. Toen draaide hij zich om en vertrok.

Zeventig jaar later is dit een herinnering die Elisabeth nog altijd liever vergeet. Ze spreekt zelden over haar jeugd. Het is of de beelden uit haar kindertijd afgezonken liggen in de zoutkoepels van haar geheugen. Slechts sporadisch had ik er een glimp van opgevangen. Eens vertelde ze me over de verlamme-nde angst die ze had gevoeld als jong meisje, dat ze betrappt zou worden in de afgedragen jurk van een klasgenoot: dan zou iedereen weten dat ze thuis afhankelijk waren van de liefdadigheid. Toen ik doorvroeg, kapte ze het gesprek af.

‘Ach nee,’ had ze gezegd, met haar handen als een afwerend scherm voor zich, ‘laten we het er niet meer over hebben.’

Elisabeth is mijn moeder. Ze is inmiddels de tachtig gepasseerd, toch zijn de littekens van haar jeugd niet verdwenen. Je kunt merken dat ze zich nog altijd

schaamt voor haar achtergrond. Ze reageert steevast fel in gesprekken over onrechtvaardigheid of over mensen met geld – voor haar zo ongeveer synoniem. Ik had me er al bij neergelegd dat ik nooit precies zou weten wat daar allemaal achter stak, maar dat veranderde vanaf het moment dat ik op een zondagmiddag mijn ouders hielp bij het opruimen van de zolder. Rommelend in een doos vol documenten viel mijn oog op een gevouwen vloei-papiertje. Er bleek een bidprentje in te zitten met een naam die ik nooit eerder had gehoord. Op de voorkant stond in zwart-wit een Christus-met-doornenkroon. Het kaartje was gedrukt door de firma Kersjes, Hartenstraat 22 te Amsterdam.

Bid voor de ziel van zaliger Helena Gijben, weduwe van Harmen Keijzer. Geboren te Norg (bij Assen), den 9en Juni 1856, overleden te Amsterdam den 8 December 1934, voorzien van de H.H. Sacramenten der Stervenden.

De achterzijde vermeldde geen nadere details over de overledene, maar de keuze van de tekst gaf wel een idee:

‘De hooge jaren zijn eene eerekroon, als zij gevonden worden op den weg der gerechtigheid.’
(Helena Gijben was 78 jaar geworden.)

‘Haar leven ging voorbij in eenvoudigen, oprechten en welgemeenden dienst van God.’

(‘Eenvoudig’, dat moest vast ‘armoedig’ betekenen.)

‘O zoete, o, veilige dood, die door Maria’s Naam beschermd wordt.’

(Was het leven haar zo zwaar gevallen?)

Ik liet mijn moeder het prentje zien. ‘Dat was mijn opoe,’ zei ze. ‘Jouw overgrootmoeder. Ze woonde aan de Lauriergracht in een halve woning.’ Met haar hand streek ze over het kaartje. ‘Ik geloof dat ze Helena werd genoemd, of Leentje, maar voor ons was het gewoon opoe.’

Mijn moeder herinnerde zich dat ze als kind bij opoe thuis nooit mocht spelen. Opoe huurde samen met haar volwassen dochter een voorkamer met alkoof van ene juffrouw Knaven, die zelf de achterkamer bewoonde. ‘Als we op bezoek kwamen, was opoe altijd bang dat we juffrouw Knaven zouden storen, want dan kon die haar de huur opzeggen.’ Erg liefdevol was opoe in haar ogen niet geweest. Eerder somber en streng. ‘Heel gelovig ook. Ze had zo’n zelfde afbeelding van de heilige maagd aan de muur als bij ons thuis. Wij lachten wel eens om dat schoentje dat altijd maar aan dat babyvoetje bleef bungelen, en nooit eens viel, maar opoe kon dat niet waarderen.’

Met onverwacht gemak, alsof mijn moeder had zitten wachten op zo'n herinnering waar geen schaamte aan kleefde, begon ze te vertellen over de zondagen uit haar jeugd, wanneer ze met haar moeder bij opoe op bezoek ging. Met z'n allen liepen ze van huis naar de pont, en vandaar verder de Jordaan in. De kinderen renden vooruit en verstopten zich in de portieken, de jongens trokken hun zusjes aan de strikken. Terloops zei mijn moeder dat opoe Helena was getekend door een groot ongeluk. 'Dat arme mens is als meisje verliefd geraakt op een katholiek, terwijl ze zelf protestant was. Ze moest zijn geloof aannemen, en toen werd ze door haar familie verstoten en ontferd.' Zo had mijn moeder het althans van haar moeder gehoord. Helena raakte erdoor geïsoleerd, haar nieuwe geloof werd haar houvast.

Ontferd. Dat woord klonk als de sleutel tot een nog niet benoemd raadsel. Het betekende dat er een erfenis was geweest, anders kon je die niet verspelen. Helena Gijben had dus niet afhankelijk hoeven zijn van de gunsten van juffrouw Knaven, dat kwam alleen doordat ze een verkeerde geliefde had gekozen. Kennelijk was er een óórzaak voor haar armoede en die van haar nazaten. Er schoot me iets te binnen wat Toos, mijn tante, ooit had gezegd. Destijds had ik het opgevat als een grap, nu leek het ineens betekenis te krijgen.